

ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЙ У НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА

За останні два десятиліття значно зріс інтерес до проблем літературної ономастики. У центрі уваги дослідників знаходяться такі актуальні проблеми літературної ономастики, як статус антропоніма в тексті художнього твору (В.М. Михайлов), конотація власних імен (Л.М. Буштян, Є. . Отін), стилістичні можливості онімів (І.М. Михновська, Л.І. Перехова, Е.Б. Магазаник, І.В. Ляхова, Ю.О. Карпенко, Л.В. Селезньова, Л.І. Колоколова), метонімія власних імен (Л.І. Василевська) та ін. Велика увага надається дослідженням ономастикона творчості окремих письменників ХІХ ст. — ХХ ст. Однак особливість ідіостилю письменника виявляється в номінаціях, до складу яких крім онімної системи входить і безіменна система.

Дослідження функціонування номінацій у мові художньої літератури — дуже велика й складна тема і є однією з актуальних проблем стилістики художнього мовлення. Для вивчення стилістичної ономастичної лексики потрібно глибше та детальніше розуміння художнього твору, тому що без аналізу онімів справжнє розуміння тексту неможливе, а їх вивчення є складовою частиною дослідження творчості письменника, особливостей його ідіостилю.

Мета нашого дослідження — аналіз номінацій у новелах В. Стефаніка, тобто функціонального навантаження, особливостей використання онімної та безіменної систем у творах. Нами було розглянуто 59 новел письменника. Номінаційна система новел В. Стефаніка налічує 177 антропонімів (вживаються 775 раз), 258 безонімних персонажів (вживаються 704 рази) і 32 топоніми (вживаються 60 разів).

Вся ця велика й різнобарвна лексика є суттєвою частиною словника письменника. Вона несе в собі цілеспрямований ідейно-художній та експресивний заряд як категорія стилістична, експресивно-оцінна,

характеротворча. Ономастикон найтіснішим чином пов'язаний з іншими лінгвістичними та екстралінгвістичними засобами авторського письма, концепцією персонажів, ідейно-художньою спрямованістю творів, їх загальною тональністю. Вони узгоджуються з жанром, літературною школою, епохою, художнім методом конкретного періоду. Тематичні межі та ідейна глибина творів В. Стефаніка визначили ономастичний простір усієї творчості. Чутливий художник слова, письменник відтворює на сторінках своїх творів ономастичні реалії України кінця ХІХ — початку ХХ століття, використовуючи у своїй творчості реальний іменник. Оригінальність манери письма В. Стефаніка полягала у передачі максимальної смислової напруженості життя колективного підсвідомого, народної "душі", виявленої в образах, характерах, ситуаціях, в індивідуальній психології, історії та культурі "мужицтва" як цілісного соціокультурного типу. Іменник прозових творів є насиченим і різноманітним, його структурні моделі побудовані з урахуванням реалій, що існували у тогочасному мовному просторі, з частковим зверненням до історичних реалій при вирішенні певних ідейно-естетичних завдань.

Антропоніми, що їх письменник взяв з самої гуші народного життя, уживаються в контексті його творів відповідно до законів художнього тексту, є узгодженими з сюжетним рухом, конкретною концепцією кожного твору.

Система номінацій у новелах В. Стефаніка відзначається своєрідністю побудови. Загальна характеристика номінацій доводить, що письменник використовує їх у двох варіантах — безонімних номінаціях і онімах. У 11 новелах автор номінаційну систему головних та другорядних персонажів вирішує у безіменному ключі ("*Сама саміська*", "*Межа*", "*Озимина*", "*Похорон*", "*Лан*", "*Дорога*", "*Діти*", "*Вовчиця*", "*Дурні баби*", "*Портрет*", "*Моє слово*"). Система безонімних номінацій у згаданих творах є різнотипною: це загальні назви персонажів, які називають їх узагальнено, абстрактно (*баба*, *дівчина*, *мати*, *старий*, *батько*, *внук*, *жандарм*); займенникові номінації (*він*, *ти*, *вона*, *хтось*). Так у новелі "*Межа*" вжито 2 безіменні персонажі: *старий (тато)* і *стара (мати)*, які вживаються по 5 раз: "*Що ти старий говориш, та не гріши!*" [3: 2, 229], "*Стара коло него хреститься*" [3: 2, 229]; у новелі "*Сама саміська*" для підкреслення назви автор вводить тільки одного персонажа — *баба* (вживається 28 разів): "*У тій хати-*

ні, що лізе під горб як перевалений хрущик, лежала баба" [3:1, 44]; у новелі "Вовчиця" 6 безіменних персонажів (батько, внук, злодій, мама, моя приятелька, я) протиставляються 6 онімам історичних осіб (Вільгельм, Франц-Йосиф, Миколай, Шевченко, Ленін, Гарібальді): "Вільгельм, Франц-Йосиф, Миколай, Шевченко, Ленін і Гарібальді допоминалися в тій хатині домінуючого місця" [3:2, 232].

Називаючи персонажів, письменник прагне дібрати ім'я, яке б характеризувало, оцінювало та однозначно ідентифікувало персонажів. В. Стефанік, створюючи імена персонажів у реалістичних новелах, спирається на норми сільської антропосистеми, адже реалістичний твір потребує від автора максимального скорочення відстані між зображуваною і оточуючою дійсністю. Василь Стефанік слідує народній традиції у виборі структури найменування для своїх персонажів, використовуючи одночленну і двочленну антропоформули. Вибір тієї чи іншої залежить від соціального статусу персонажа, його походження, віку, від того, чи у мові автора, чи у мовній партії персонажа вжита ця антропоформула. Тобто вживання двочленної формули найменування певним чином характеризує персонаж, тоді як одночленна формула (ім'я або прізвище) здебільшого виконує номінативну функцію.

Нами було виявлено 7 моделей антропоформул іменування персонажів: ім'я (Данило, Марія, Семен, Дмитро, Іван, Андрій, Катерина), ім'я + прізвище (Максим Онищук, Михайло Вахнюк, Дмитро Золотий, Іван Зуб, Онуфрій Мельник), прізвище (Жорч, Свіц, Куфлюк, Трильовський), демінутив (Іванко, Андрійко, Павлик, Николайко, Юрчик, Гандзуня, Доцька, Катруся), андронім (Тимчиха, Митриха, Романиха, Касіяниха, Семениха, Лесиха, Михайлиха, Верижиха), андронім + прізвище (Іваниха Золота), здвоєний андронім (Семениха Басарабиха). Найбільшу кількість антропонімів було виявлено у новелі "Суд" (12), а безіменних персонажів — у новелі "Палій" (17).

В народному іменнику найбільш частотне в реальному житті ім'я **Андрій** зустрічається в творах: "Палій", "Лесева фамілія", "Мамин синок", "Святий вечір", "Сини", та ім'я **Василь** — "Діточа пригода", "Morituri", "Нитка", "Браття", "Лист", "Басараби", "Синя книжечка".

Співвідносячись з мікроконтекстом, взаємодіючи з ним, антропоніми у творах В. Стефаніка беруть активну участь у створенні певного художнього образу. Вони вписуються в художнє ціле як органічний компонент втілення авторського задуму, розкриття авторської концепції персонажа й цілого твору, є місткою

яскравою деталлю у творчій лабораторії художника слова. На рівні контексту антропоніми створюють різні асоціації, керують добром інших лексичних одиниць. Ця функція залежить від ролі конкретного персонажа в творі, об'єктивної інформації, що закладена в імені. Антропоніми виступають як комунікативні центри, що організують художній текст і сприяють його глибинному прочитанню.

У більшості творів В. Стефаника номінаційна система складається з двох рівнів — антропонімічної та безіменної, які переплетені між собою, де антропоніми виконують і дейктичну, і анафоричну, і, як зазначає І.Р. Гальперін, ретроспективну функцію [1: 111]. Перша збірка письменника "Синя книжечка" (вперше опублікована навесні 1899 року у Чернівцях) містить 15 новел, кожна з яких щодо системи номінацій має своєрідну, неповторну будову. Система номінацій у новелі "Синя книжечка" складається із 4 поіменованих персонажів (*Антін, Василько, Марія, Юрчик*) та 5 безіменних (тільки згадуваних) персонажів (*війт, війтиха, дід, ніп, цісар*). Власне ім'я головного персонажа вперше в тексті вживається із вказівним займенником: "*Отой Антін, що онде п'яний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий*" [3:1,13]. Розглянувши власне ім'я із заміниками імені, одержимо номінаційний ланцюжок, що наскрізь проймає твір, висвітлюючи горе та важку долю персонажа: *отой Антін — Антін — все якийсь нещасливий — дьидя — лайдак — онука — ему — собі — я*.

У новелах В. Стефаника вживаються андроніми (утворені за допомогою суфікса -их-), які позначають заміжніх немолодих жінок (*Томиха, Дмитриха, Грициха*). Суфікс -их-(а) є найпоширенішим засобом творення андронімів, загальноукраїнським типом іменування заміжніх жінок. Андроніми сприймаються як стилістично забарвлені, тому що використовуються виключно у побутово-розмовному стилі, також вони є виразниками фольклорного колориту.

Разом з власними і загальними іменами у формуванні номінативного ряду смислового суб'єкта художнього тексту беруть участь і займенники. Вони володіють могутніми текстоутворюючими потенціями, що визначають ситуацію і контекст. Підставою функціонування займенників є один із способів відображення об'єктивної дійсності — прономінативний. Пронімінацією називається особливий спосіб відображення, при якому відсутній постійно закріплений зв'язок дано-

го звукового комплексу з яким-небудь явищем об'єктивної дійсності, а натомість зв'язок здійснюється контекстуально-ситуативно.

Оскільки однією з основних властивостей прономінативної одиниці є ситуативність і змінність значення, останнє реалізується виключно в межах мікроконтексту. Основною умовою реалізації значення анафоричного займенника є його безпосереднє співставлення з антецедентом. При цьому його смислова місткість знаходиться в повній відповідності з семантикою останнього. Тому однією з основних функцій займенника можна визнати субститивну. У новелах В. Стефаніка можна прослідкувати тенденцію іменування персонажів за допомогою займенників. Так, у новелі "Вовчиця" головний персонаж іменується тільки займенником **я**: *"Оце я вернув з похорону моєї приятельки з дитинячих літ"* [3: 1, 231]. А у новелі *"Вечірня година"* перше знайомство із головним персонажем починається із діалектної форми займенника **він**: *"Не міг сісти, так єго щось гнало від стіни до стіни"* [3: 1,99], хоч пізніше з'являється безіменна номінація: *"Ти, парубче, не брикай, як кінь по полю, розперезаний, але сиди собі коло Марії та овець пильнуйте"* [3:1,101]. Займенники здійснюють конкретну ідентифікаційну референцію, виконують вказівну, дейктичну, анафоричну функції [2: 218].

Разом з дієсловами займенники є одним з найважливіших засобів виразу семантики особи, які представляють категорію персональності. Виступаючи в своїй первинній функції — субститивній — займенники беруть участь у створенні основної одиниці, що сегментує дискурс — надфразовій єдності. Кількість займенникових позначень головних персонажів в авторському оповіданні в 4-10 разів перевищує загальне число вживань інших номінацій в цьому ж типі оповідання. Це є віддзеркаленням природного розвитку тексту. По-перше, тому що займенник ненав'язливо вводить рему попередньої пропозиції у фокус повідомлення, перетворюючи референт з об'єкта в суб'єкт. По-друге, це пояснюється тим, що автор часто вдається до концентрованого використання займенникових заміників. Такий прийом служить не тільки і не стільки для скріплення окремих одиниць, скільки для створення певного ритмічного малюнка конкретного сегмента тексту за допомогою займенникового лексичного повтору.

Номінації у новелах Василя Стефаника сприяють формуванню образної структури твору та характеризують персонажів. Основним джерелом антропонімічної системи новел письменника є реальний іменник українського села, і автор адекватно використовує його. В. Стефаник використовує типові для сільського середовища варіативні найменування, які передають яскравий колорит живої української народної мови.

Література

1. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования. — М., 1981.
2. *Краткий справочник по современному русскому языку* / Под ред. П. А. Леканта. — М., 1991.
3. *Стефаник В.* Повне зібрання творів: В 3 т. — К., 1949-1954.